

ŞAHABETTİN SÜLEYMAN VE KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT'IN YENİ OSMANLI TARİH-İ EDEBİYATI ADLI ESERİNİN MODERN EDEBİYAT TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Şehabettin Süleyman And Köprülüzade Mehmet Fuat's Work Entitled
New Ottoman History Literature from the Point of View of Modern Literary

Historiography

Sorumlu Yazar /
Corresponding Author

Ayfer SAKA

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Bilecek Şeyh Edebalı
Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Bilecik,
Türkiye.

•
ORCID

0009-0009-9355-0653

•
E-mail

ayfersakaaa@gmail.com

İkinci Yazar / Second Author

Erdem DÖNMEZ

Doç. Dr. Bilecek Şeyh Edebalı
Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Bilecik,
Türkiye.

•
Geliş Tarihi / Submitted:

20.11.2024

•
Kabul Tarihi / Accepted:

15.12.2024

•
Kaynak Gösterim / Citation:

Saka, Ayfer; Dönmez, Erdem (2024). "Şahabettin Süleyman Ve Köprülüzade Mehmet Fuat'ın *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* Adlı Eserinin Modern Edebiyat Tarihçiliği Açısından Değerlendirilmesi", *Karabük Türkoloji Dergisi*, 5/9, 105-128.

Öz

Bir milletin edebiyatını edebî eserlerinden yola çıkarak inceleyen edebiyat tarihçiliğinin ilk örnekleri Batı'da görülür. Avrupa'da ulus merkezli düşüncenin yayılmasıyla millî bir kimlik kazanan edebiyat, aynı zamanda bilimsel yaklaşımın konusu olur. Böylece edebiyat tarihinin ilk sistemli çalışmaları görülmeye başlanır. Bu çerçevede ortaya çıkan edebiyat tarihçiliği, yapılan çalışmalar doğrultusunda zamanla kendi çizgisini oluşturmayı başarır.

Türk edebiyatında edebiyat tarihçiliğinin ilk örnekleri tezkireler olsa da Tanzimat'tan sonra Batı'dan gelen pozitivist anlayış, edebiyatın da sistemli bir şekilde değerlendirilmesine imkân sağlar. Abdülhalim Memduh'un 1888 yılında yazdığı Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye adlı eseriyle birlikte, "edebiyat tarihi" ibaresi Türk edebiyatında da görünürlük kazanır. Bundan sonra edebiyat tarihi adı altında eserler yazılmaya başlasa da bu eserler daha çok klasik tezkireciğin devamı niteliğindedir. Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat'ın müşterek eseri olan Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı ise modern edebiyat tarihçiliğine örnek teşkil eder. Edebiyat tarihini toplumun bir parçası olarak gören Köprülü ve Şahabettin Süleyman, eserde yöntem belirterek Batı temelli yeni bir edebiyat tarihçiliği modeli sunar. Bu çalışmada, eserin hangi koşullar altında modern edebiyat tarihçiliğine örnek teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köprülüzade Mehmet Fuat, Şahabettin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, Edebiyat Tarihçiliği.

Abstract

The first examples of literary historiography, which examines the literature of a nation based on its literary works, are seen in the West. Literature, which has gained a national identity with the spread of nation-centered thinking in Europe, also becomes the subject of a scientific approach. Thus, the first systematic works of literary history begin to be seen. Literary historiography, which has emerged within this framework, manages to form its own line over time in line with the studies carried out.

Although the first examples of literary historiography in Turkish literature are tezkires, the positivist understanding that came from the West after the Tanzimat allows literature to be evaluated in a systematic way. The phrase "history of literature" became visible in Turkish literature with Abdülhalim Memduh's work called History of Ottoman Literature written in 1888. Although works began to be written under the name of literary history after this, these works were more like a continuation of classical biographies. The New Ottoman History-i Literature, a joint work of Sahabettin Süleyman and Köprülüzade Mehmet Fat, is an example of modern literary historiography. Köprülü and Şahabettin Süleyman, who see literary history as a part of society, presents a new Western-based literary historiography model by specifying the method in the work. In this study, it has been evaluated under which conditions the work constitutes an example for modern literary historiography.

Keywords: Köprülüzade Mehmet Fuat, Şahabettin Süleyman, New Ottoman History-Literature, Literary Historiography.

Giriş

Edebiyat tarihi, bir kavmin asırlar boyu ortaya koyduğu edebî eserleri ve yaratıcılarını, bilimsel yöntemler kullanarak inceleyen, yorumlayan bir disiplindir. Bu disiplin “bir milletin târih sahnesine çıkışından başlamak üzere zamanımıza kadar meydana getirdiği edebî eserleri kronolojik ve sistematik bir şekilde incele[me]”, (Önal, 2010:80), “tarihî şartlar içinde gelişen bir sanat olarak edebiyatı da diğer toplum müesseseleri gibi tarihin içinde ele al[ma]” (Enginün, 1977: 443), “edebî eser ve şahsiyetleri kronolojik ve sistematik olarak incele[me]” (O. Okay, 2005:205) özellikleri üzerinden tanımlanır. Edebiyat tarihi bir edebî eseri açıklamak için meseleyi edebiyatın dışına taşıma eğilimi gösterir. Bu sebeple edebiyat tarihçisinin görevi daha kapsamlıdır.

Her ne kadar bir edebiyat tarihçisinin ilgi alanının merkezini edebiyat oluştursa da edebiyat tarihinin psikoloji, sosyoloji, tarih, eleştiri, resim, müzik, mimari gibi alanlarla bağlantılı olması gerekir. Bu sebeple edebiyat tarihçisi eseri daha kapsamlı bir şekilde inceleme durumundadır. Bunun sonucunda,

Edebî eser ve şahsiyetlerin birbirleriyle olan ilişkileri, fikir akımları, edebî eserden hareketle çağının kültürü, medeniyeti, estetik zevki, edebî eseri doğuran psikolojik, sosyolojik âmilleri, edebî nesillerin ve akımların birbiriyle ilişkileri, farklı milletlerin edebiyatlarının mukayeseleri gibi değişik edebî anlayışlara dayanan edebiyat tarihleri (O. Okay, 2005:206).

meydana çıkar. Bu durum edebiyat tarihçiliği alanının ne kadar kapsamlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Edebiyat tarihi bir edebî eseri ve şahsiyeti incelerken bir kavmin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını; şahsiyetin yetiştiği coğrafyayı, dönemi dikkate alır. Her ne kadar edebiyat tarihçisi edebî eseri birinci plana alsın da edebiyat dışındaki konulara da sıklıkla yer verir. Bu meseleler edebiyatın, edebî eserin kendisi olmasa da onu incelemek için birer malzemedir. Bu malzemeler edebî ürünlerin hangi şartlar altında oluştuğunu, hangi hisler ile meydana geldiğini açıklar.

Edebiyat tarihinden beklenen şey sadece eser ve yazarların kronolojik ve sistematik olarak sıralanması değildir. Bir edebiyat tarihi, eseri ve şahsiyeti zaman çerçevesi içinde sıralarken bir milletin geçirdiği fikrî ve hissî gelişmeleri ortaya koyar. Tanpınar:

Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirlerini tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarına ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespit etmek, edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir (2022:17).

diyerek bir edebiyat tarihinin nasıl olması gerektiğini açıklar. Edebiyat tarihi millî ruhu, millî hayatı göstermek için bir ayna görevi üstlenir. Edebî eserler sayesinde bir toplumun asırlar boyunca geçirdiği siyasi, sosyal, ekonomik ve düşünce alanındaki değişim ve gelişimler gözlemlenebilir.

Edebiyat tarihçiliğinin ilk örnekleri Batı'da ortaya çıkar. 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren Batı'da bilhassa şiir alanında tenkit, teori, antoloji, biyografi ve bibliyografya ağırlıklı çalışmalar görülmeye başlanır. Fakat Orhan Okay bunların değişik türleri kapsaması ve kronolojik-sistematiğe bağlı olmamalarından dolayı birer edebiyat tarihi olarak düşünülmemeyeceklerini ifade eder. “Bu mânada ilk edebiyat tarihlerinin XVIII. yüzyıl sonlarına doğru yayımlandığını kabul etmek daha doğru olur. Böylece Fransa dışında Batı'da 1772'de İtalyan, 1795'te Alman, 1822'de Rus, 1861'de İspanyol, 1864'te de ilk İngiliz edebiyatı tarihlerinin yazıldığı görülmektedir” (O. Okay, 1994:403).

Batı'da ulus fikrinden ortaya çıkan edebiyat tarihinin ilk sistemli çalışmaları büyük oranla Fransızlar tarafından yapılmıştır. Avrupa çapında yapılan çalışmalarla edebiyat tarihi zamanla kendi çizgisini oluşturmayı başarmıştır. İlk İngiliz edebiyat tarihini Hippolyte Taine, İtalyan edebiyatı tarihini ise Ginguené yazmıştır. Türk edebiyat tarihçileri de hemen hemen tamamen Fransız edebiyat tarihçilerinden etkilenmişlerdir. Modern edebiyat tarihçiliğinin başlangıcı François Granet'nin on iki ciltlik *Reflexion sur les ouvrages de litterature* (Edebî eserler üzerine düşünceler 1736-1740) adlı çalışmasıdır (O. Okay, 1994:403). Bu çalışma, edebiyat tarihçiliğinin teorik temellerini atarak sonraki dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalara önemli bir referans kaynağı olmuştur.

Hippolyte Taine'e göre edebiyat bir toplumun ifadesidir. Bu sebeple toplumu anlayabilmek için o toplumun edebiyatını, edebî eserleri incelemek gerekir. Bunun için Taine ırk-muhit-zaman teorisini ortaya atar. Irk, “kişilerin yaratılıştan gelen, fitrî ve ırsî yeteneklerinin ve eğilimlerinin toplamı” (Çalen, 2013:283) şeklinde tanımlanır. Irkların farklı özellikleri ve yetenekleri dillerinde, mezheplerinde, edebiyatlarında ve felsefelerinde kendilerini belli ederek geçen zamana ve farklı etkilere rağmen yaşamaya devam etmiştir. Muhit; coğrafya, iklim, bitki örtüsü gibi değişkenlere bağlıdır. İnsan denilen varlık içinde yaşadığı muhite uyum sağlamak zorundadır. Çevre değiştikçe insan değişir, insan değiştikçe dil ve edebiyatı da değişme eğilimi gösterir; “Muhit ve şartlar değiştikçe insanların sahip oldukları manevî özellikler[in] de değişme[si]” (Çalen, 2013:283) tabii olarak edebî eserlere de yansır. Irk ve muhit teorileriyle bütünlük arz eden zamana gelince, kavimlerin ruhunda mühim bir rol oynadığı söylenebilir. Bir milletin yaşadığı dönem şartları doğal olarak onun edebiyatına da yansır. Edebiyat tarihçiliğinin gelişimi açısından önemli bir tesire sahip olan Taine'in metodunun “Aynı çevre içerisinde yetişmiş, aynı ırka mensup sanatçıların aynı ölçekte eser verememesinin sebeplerini açıklayamaması” (Sena, 1976:365; akt.

Karakaş, 2022:104) bakımından noksan kaldığı söylenebilir. Gustave Lanson ise edebiyat tarihini medeniyetin bir parçası sayar ve onun görüşleri Türk edebiyatı tarihçiliğinde yol gösterici olur. Nazım Hikmet Polat, “Edebiyat tarihi dersleri açısından ortaöğretim programlarında asıl köklü değişikliğin 1912’de yapıldığını, Gustave Lanson’un edebiyat tarihinin medeniyet tarihine ait bir parça olduğu yolundaki görüşün, bu suretle resmen kabul gördüğünü” (2005:4) ifade ederek edebiyat tarihçiliği açısından Lanson’un bir rehber olduğunu vurgular. Bu kapsamda, Taine’in teorileri edebiyatı toplumsal dinamiklerle ilişkilendirirken Lanson’un medeniyet odaklı yaklaşımı, edebiyat tarihçiliğine daha geniş bir perspektif kazandırarak Türk edebiyatı tarihçiliğinde de etkili olmuştur.

1. TÜRK EDEBİYATI TARİHÇİLİĞİ

Edebiyat tarihinin Türk edebiyatındaki karşılığı ilk olarak biyografi ve antoloji mahiyetindeki tezkirelerde görülür. Nazım Hikmet Polat, tezkirelerin Türk edebiyatı tarihçiliğindeki yerini;

Klasik edebiyatımız döneminde, şiire dayalı edebiyatımızın tarihçiliği şura tezkireleriyle yapılıyordu. Durağan bir toplum hayatı için birbirinden çok farklı olmayan bu eserler, kendi alanında yeterli kaynaklardı; çünkü şairleri unutulmaktan kurtarmak gibi bugün için artık çok küçük görünen bir hedefe hizmet ediyorlardı (2005: 3).

Sözleriyle belirlemektedir. Şairleri unutulmaktan kurtarmak amacıyla yazılan bu tezkireler, sonraki devirlerin edebiyat tarihçiliği için birer malzeme olarak kullanılmıştır.

Türk edebiyatı tarihçiliğinin ilk teşebbüsü olarak görülen, edebiyat tarihi ihtiyacına cevap verdiği bilinen ilk eser Ziya Paşa’nın *Harabat*’a yazdığı “Mukaddime” başlıklı ön sözüdür. Ziya Paşa “Ahvâl-i Şuarâ-yı Rûm” başlıklı kısımda Anadolu sahasında gelişen edebiyatı “evâil, evâsıt, evâhir” şeklinde tasnif etmiştir. Basit bir şekilde yapılan bu tasnif Türk edebiyatı tarihi için ilk tasnif denemesi olarak kabul edilebilir. (Polat, 2013:9). Edebiyat tarihi ihtiyacına cevap veren Ziya Paşa’nın eserini Nurullah Çetin: “Böylelikle Harâbât ‘Mukaddime’si, edebiyat tarihi olmamakla birlikte bildiğimiz anlamda tezkire de değildir. Onun bütün değeri, edebiyat tarihi kavramıyla doğrudan ilgili bazı yeni görüşleri ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır (Çetin, 1996:40) şeklinde değerlendirmektedir. Ziya Paşa’nın *Harabat*’a yazdığı “Mukaddime”si Türk edebiyatı tarihçiliğinin ilk adımlarını atması açısından önemli bir yere sahiptir ve sonraki çalışmalara ilham kaynağı olmuştur.

Türk edebiyatında “edebiyat tarihi” ibaresinin bulunduğu ilk eser Abdülhalim Memduh’un 1888 yılında yazdığı *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*’sidir. Üç bölümden oluşan eserin “Birinci Fasil” başlığında Arap ve Acem edebiyatı etkisinde gelişen klasik Türk edebiyatı eleştirilmiş, “İkinci Fasil” başlığı altında Sinan Paşa’dan başlayarak XVIII. yüzyılda yaşamış Şeyh Galip’e 10 şair ve nâsir ele alınmıştır. “Devr-i Teceddüd” alt başlığıyla sunulan “Üçüncü Fasil” da ise Âkif Paşa’dan Abdülhak Hâmid’e 7 edebî şahsiyet ele alınmıştır. Edebiyat tarihçiliği açısından ilk pratiklerden sayılan eser Agâh Sırrı Levend’e göre tam bir edebiyat tarihi niteliğinde değildir. Ona göre eserdeki hükümler yüzeysel değerlendirmelerden oluşmaktadır (Karakaş, 2022:134-135). Ancak Abdülhalim Memduh’un *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye* adlı eseri, Türk edebiyatı tarihinde önemli bir dönemeçtir ve sonraki edebiyat tarihçiliği çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Eserin ele aldığı edebî şahsiyetler ve dönemler, edebiyatın gelişimini anlamak açısından bir başlangıç noktası oluşturmuş, zamanla daha derin ve kapsamlı çalışmaların yapılmasına olanak tanımıştır.

Bu eserden sonra Osmanlı döneminde yazılan edebiyat tarihlerine sırasıyla bakıldığı zaman 1910 yılında Şahabettin Süleyman’ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*’si yer alır. Oldukça hacimli olan bu eser Osmanlı edebiyatını Âşık Paşa’dan başlatıp Edebiyat-ı Cedide’nin sonuna kadar getirir (O. Okay, 1994:404). 1911 yılında Faik Reşat’ın kaleme aldığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*’si bizde edebiyat tarihi olmayışını sorgulaması bakımından öncekilerden ayrılır. 1912 yılında Mehmet Hayrettin’in *Tarih-i Edebiyat Dersleri* adlı eseri edebiyat tarihini lisanın olgunlaşması seyrinde takip etmeye çalışması bakımından farklılık gösterir (Ayaydın, 2013:166). 1913 yılında Köprülüzade Mehmet Fuat’ın *Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri* adlı eseri millî dokuya değinmesi ve önceki çalışmalara atıfta bulunması bakımından dikkat çekicidir. Bunların dışında 1920-1921 yıllarında Köprülüzade Mehmet Fuat’ın *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1922-1925 yıllarında İbrahim Necmi Dilmen’in *Tarih-i Edebiyat Dersleri* adlı eserleri, Türk edebiyat tarihçiliğinin ilk örnekleri arasında sıralanabilir (Polat, 2013:10). Bu eserler, Osmanlı döneminde edebiyat tarihçiliğinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve edebiyat tarihinin farklı yönlerini ele alarak zengin bir literatür oluşturmuştur. Her biri, kendi döneminin anlayışını ve edebiyatı inceleme biçimini yansıtarak modern Türk edebiyat tarihi çalışmalarının temellerini atmıştır.

2. YENİ OSMANLI TARİH-İ EDEBİYATI

Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat’ın müşterek eseri olan *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*’na gelinceye kadarki edebiyat tarihlerine bakıldığında usulden söz etmek zordur. Eser 1332 yılında Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından basılmıştır.¹ Eserin kapak sayfasında “menşe’lerinden Nevşehirli İbrahim Paşa’ya

¹ 1332’de (1916) Şirket-i Mürettebiye Matbaası’nda basılan eserin basım tarihi hakkında farklı görüş-

kadar” ibaresi yer almakta olup yine kapak sayfasında yer alan “Sultanların en son programına mutâbıktır” ibaresi kitabın liselerde okutulmak üzere yazıldığını gösterir. Eser 392 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın sonunda yer alan “birinci cildin hitâmı” ibaresi ikinci cildin yazılacağı mesajını veriyor olsa da ikinci cilt yazılamamıştır. Eser hakkında Dinçer Apaydın ve Nurullah Çetin’in çalışmaları mevcuttur.²

Köprülü ve Şahabettin Süleyman eserlerini “Mukaddime”, “Medhal”, “Devr-i Tasavvuf”, “Saray Devri” ve “Devr-i Kemal” olmak üzere 5 başlık altında sınıflandırmışlardır. Eserin bölümlerinin kim tarafından yazıldığı bilinmese de Nazım Hikmet Polat, “Mukaddime” kısmının Şahabettin Süleyman’ın 1910 yılında kaleme aldığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* adlı eserinin muhtevası ve üslubu ile örtüşüğünü, bu bölümün yalnız kendisi tarafından yazılmış olabileceğini ifade eder (1988; akt. Apaydın, 2013:166). Mukaddime kısmında edebiyat tarihi, edebî eserlerin ortaya çıkışı, edebî eserlerin diğer sanatlarla münasebeti, edebiyat tarihi ve destan ilişkisi, edebî devirlerin sınırının çizilmesi, edebî eseri meydana getiren sanatçının tahlili, edebî eserin meydana getirdiği etki, edebiyat tarihçiliği bakımından coğrafi muhit ve toplumsal yapı gibi meseleler ele alınmıştır.

Eserin Mukaddime kısmında yer alan “Târih-i Edebiyat, Târih-i Medeniyetin Bir Cüzüdüdür” alt başlığında edebiyat tarihi ihtiyacını karşılamak için yazılmış olan tezkiretü’ş-şuara türünden yazılmış eserler ilmi ve fennî kıymetinin olmaması üzerinden eleştirilir. “Âsâr-ı Edebiyenin Zuhuru, Efsaneler, Şarkılar, Masallar, Hamasiyat” alt başlığında şiirin ne zaman ortaya çıktığı, şiir incelemeleri ile bir kavmin medeniyetinin olgunlaşmasının, duygulanmalarının ve düşüncelerinin anlaşılabilirliği konularına değinilmiştir. “Âsâr-ı Edebiyenin Âsâr-ı Sanatla Münâsebeti” alt başlığında edebiyat tarihinin medeniyet tarihi olmasına binaen insan ruhunu gösteren her şeyden, başta güzel sanatlardan istifade edilmesi gerektiği düşüncesi yer almaktadır. “Târih-i Edebiyat ve Destan” başlığında destanların milletlerin hayal gücünden, genel hislerinden pek çok noktaları içlerinde barındırmaları sebebiyle öneme sahip olmalarından bahsedilerek bunların Osmanlı edebiyat tarihinde sönük birer gölge gibi kalmalarından yakınılmaktadırlar. “Bir Devr-i Edebinin Hududu Nasıl Tayin Edilir” başlığında, edebiyat tarihinin en mühim meselesi olan dönemlendirmede ilmi ve fennî bir usulün takip edilmesi gerektiği ifade edilir. “Bir Eser-i Edebiyenin Tahlil-i Dâhili ve Hâricisi, Eser ve Muharrir” başlığında eski edipler eserlerin dış şekille-

leri sürülmektedir. Ömer Faruk Akün, eserin yayım tarihinin hep 1916 olarak gösterildiğini fakat asıl basım tarihinin 1914 yılı olduğunu ifade eder (Akün, 2003:482). Hazırlanma tarihinin ise daha önceki yıllar olduğunu belirtir. Vasfi Mahir Kocatürk ise eserin 1913 yılında yayımlandığı bilgisini vermektedir.

² Dinçer Apaydın, “Yöntem Bilgisi Açısından Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı (Şahabettin Süleyman-Köprülüzade Mehmet Fuat)” adlı çalışmasında eserin mukaddime kısmını değerlendirerek yeni olanın ne olduğunu kavratmaya çalışmıştır. Nurullah Çetin, “Köprülüzade Mehmet Fuat ve Şahabettin Süleyman Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı Adlı Eserinin Yöntemi Bakımından Değerlendirilişi” adlı çalışmasında eserin bütününe ele alıp kullanılan yöntemler bakımından değerlendirmiştir.

riyle uğraşmaları sebebiyle eleştirilerek eserin iç tahliliyle uğraşılmasını, sanatkârın duyduğu heyecanın tamamıyla hissedilmeye çalışılması gerekliliği vurgulanır. “Bir Eser-i Edebinin Vücuda Getirdiği Te’sîratın Tetkiki” başlığında cemiyetin edebiyat üzerinde tesirinin olduğu gibi edebî eserin de cemiyet üzerinde bir etkisinin olduğu dile getirilir. Son alt başlık olan “Muhit-i Coğrâfî ve İctimâî, Şerâit-i İktisadiye, Hayat-ı Aile ve Kibârâne, Hayat-ı Siyasiye, İtikadat, Ahlâk, Sanâyi-i Sâire-i Nefîse” de coğrafi çevre ve toplumsal yapının üzerinde durulur. Mukaddime bölümü “edebiyat tarihi anlayışı ve metodu bakımından önemli meseleleri ortaya koyan ilk ilmi çalışma” (O. Okay, 1994:404) olması bakımından dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* yöntem belirtmesi bakımından edebiyat tarihçiliğinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Köprülü’nün daha önce yayımlamış olduğu makalesinde de tanık olduğumuz bu fikirler bahsi geçen edebiyat tarihinin yaslandığı teorik yapıyı göstermekle birlikte, Batı temelli yeni bir edebiyat tarihçiliği modeli sunması bakımından da bu devir edebiyat tarihçiliğinde ön plana çıkmaktadır (Karakaş, 2022:149).

Eserin mukaddime kısmına bakıldığında yeni bir yöntem bildirmesi bakımından modern bir edebiyat tarihi niteliğindedir denilebilir. Bu çalışmada eserin mukaddime bölümünde ele alınan meseleler, yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak modern edebiyat tarihçiliğinin yöntemleri üzerinden değerlendirilecek ve bu eserle edebiyat tarihçiliğine kazandırılan yeni bakış ortaya konmaya gayret edilecektir.

2.1. Edebiyat ve Kavim

Yazarın ve eserin doğuşuna, gelişmesine zemin hazırlayan etkenlerden biri de ırk meselesidir. Bu dönemde hâkim olan milliyetçilik fikri ile ulus devletler ortaya çıkmış, “Ulus devletlerin oluşmaya başlaması ulus dillerine ve edebiyatlarına olan ilgiyi arttırmış; edebiyat tarihleri de ulusların edebiyatlarını kayıt altına almak maksadı ile hazırlanmıştır” (Karakaş, 2022:102). Bu durum, milletlerin dil ve edebiyat yoluyla kimliklerini inşa ettiklerini ve sürdürdüklerini göstermektedir. *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı eserde yer alan “Bir kavim edebiyatla ve onun vâsıtası bulunan lisanıyla, hülâsa âsâr-ı edebiyeyi îcat ve ibdâ eden, lisanını zinde ve pür-hayat kılan üdebasıyla bütün sanatkârlarıyla vatanına merbut olur” (YOTE, 1332:9)³ ifadesi de bu ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, edebiyat tarihçilerinin kavimlerin dillerini ve edebiyatlarını kayıt altına almaları, millet kurma bilincinin önemli bir yansımasıdır. Taine’in metotlarından olan ırk, “insanın kendisiyle birlikte gün yüzüne çıkardığı ve genellikle mizacı ile vücut yapısında belirgin farklılıkların eşlik ettiği doğuştan gelen ve kalıtsal eğilimler” (Ayaydın Cebe, 2022:27) olarak tanımlanır. İrk üzerinde coğrafi çevrenin de etkisi vardır. Coğrafya ile ırk arasında organik bir bağın

³ Mehmet Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın “Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı” adlı eserinden yapılacak olan alıntılar bu kısaltma ile verilecektir.

mevcut olması (H. Aktaş, 2012:24), ırkın çevreden bağımsız olamayacağını göstermektedir. Uygarlıklar varlıklarını irkî sebeplere borçlu olsalar da coğrafi şartların etkisi de onları şekillendirir. Her ırkın, her milletin kendine mahsus özellikleri vardır. Farklı özellik ve yeteneklere sahip insan cinslerinin “sahip oldukları kabiliyetleri açık bir surette tespit edebilmek mümkündür” (Çalen, 2013:283). İnsanın yaşadığı çevre ona aynı zamanda bazı yetenek ve kabiliyetler kazandırabilir. Kazanılan bu yetenek ve kabiliyetler kuşaktan kuşağa aktarılarak ırsî bir özellik kazanır. Böylece her milletin birbirinden farklı özellikleri ortaya çıkar.

İnsanın kalıtsal özelliklerini ifade eden ırk teorisi, edebiyat tarihi incelemelerinde de etkili olur. Taine’in işaret ettiği üzere milletlerin karakterlerini şekillendiren irksal ve kalıtsal özellikler, iç dünyalarının eserlere yansmasıyla kendilerini gösterirler. Bu kapsamda modern edebiyat tarihçiliğinin ilk örneklerinden olan *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*’nda bir edebî eserin ait olduğu milletin fikrî ve hissî olgunlaşmalarını yansıttığı görüşü öne çıkar.

Bir kavmin edebiyatını mebâdisinden müntehasına kadar takip etmek okumak silsile-i ezman arasında geçirdiği bütün inkılâbat-ı hissiye ve fikriyeyi, bütün tekâmülât-ı dimâğiye ve rühiyeyi ayrı ayrı görmek, anlayabilmek, en ziyâde, en canlı nikatına nüfuz etmek demektir (YOTE, 1332:3).

İfadelerinden de anlaşılacağı üzere edebî eser, üretildiği toplumdan ayrı düşünülemez. Özellikle milliyetçi yönelimlerin ağırlık kazandığı bu dönemde edebî eserler estetik kıymetlerinin haricinde toplumsal bir vaka olarak algılanır; millet bilincinin yansıtıcısı konumunda değerlendirilir.

Köprülü ve Şahabettin Süleyman, edebiyat tarihi incelemeleriyle milletlerin sosyal hayatlarının, olgunlaşma evrelerinin adım adım takip edilebileceğini ifade ederler. Kavimlerin içinde bulunmuş oldukları şartların doğrudan ya da dolaylı olarak dil ve edebiyatlarının da gelişim ve oluşumunu etkilediği düşüncesindedirler. Eserde yer alan “Filhakîka bu böyledir; henüz teşekkül eden milletlerde her şey mütereddît, her şey süratle mütebeddildir. Bu gibi kavimlerin lisanlarında, fikirlerinde bir kargaşalık, bir adem-i vuzuh, tereddüd, bir tebeddül his olunur” (YOTE, 1332:6) ibaresi ile ırk ve kavim kavramları dolaylı bir şekilde ele alınmış, özellikle henüz oluşum sürecinde olan milletlerin dil, fikir ve kültürlerinde görülen düzensizlik ve değişiklikler vurgulanmıştır. Bu durum, edebiyatla ilişkili olarak kavimlerin kimliklerini ve karakteristiklerini oluşturmada yaşadığı zorluklara işaret eder. Her şair ve her edebî eser bir kavmin ve bir tarih devrinin yetiştirmesinden doğduğu için şair ve eserde kavmi özellikler bariz bir şekilde görülür.

Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı’nda ırk bağlamında ele alınan diğer bir husus destanlar bağlamındadır. Edebiyat tarihi incelemelerinde destanların geri planda kaldığı düşüncesinin savunulduğu eserde, bunların kıymetli yapıtlar olduğu, kavimlerin

hissiyatlarından pek çok noktaları içlerinde barındırdıkları ifade edilir. “Ve târih-i edebiyat nokta-i nazarından bunların [destanların] kıymetleri hakîkati doğrudan doğruya alıp ifâde etmelerinde, muhayyile-i kavimden, hissiyat-ı umûmîyye-i kavmiyeden pek çok nukâtı muhtevî bulunmalarındandır” (YOTE, 1332:29) ifadelerinde destanların bir milletin gerçek kimliğinin yansıtıcısı olduğu vurgulanır. Tüm abartılı anlatımına ve kurmaca niteliğine rağmen destanların gerçekçiliği üzerinden değerlendiren Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın bu yaklaşımı, kurmaca bir tür olan ve henüz bu dönemde Türk edebiyatına yerleşmeye çalışan romanın da algılanma biçimine dair fikirler verir. Diğer taraftan herhangi bir edebî eser, bir milletin his, düşünce ve değerlerini içermesi bakımından değerlendirilir. Yine eserin “Mukaddime” kısmında estetik ilimlerin de milletlerin benliklerini yansıttığı belirtilir: “Hikmet-i bedâyi mesâilini tetkik ettiğimiz zaman anlarız ki bir kavmin, bir milletin, bir zamanın ahval-i rûhiyesini üslûb-u müşterek, seci-i umûmîyenin izleri kadar hiçbir şey gösteremez” (YOTE, 1332:16). Bu ibareden de anlaşılacağı üzere bir edebî eserin ruhunu, hissini anlamaya önem veren Köprülü için estetik ilimlerdeki ırkların ortak ruhî halleri, edebî eseri anlamada bir rehber görevi görür.

Köprülü ve Şahabettin Süleyman aynı zamanda kuvvetli bir edebiyata ve lisana sahip olan milletlerin yok olmayacağını ifade ederler. “Kavî bir edebiyata, vâsıtası bulunan kavî bir lisana mâlik milel ve akvam bir müddet uyusalar, bir müddet yatsalar bile bilâhare uyanırlar” (YOTE, 1332:8). Yazarlara göre edebiyat incelemeleri milletlerin medeniyetlerini anlamada birer meşaledir. “Şuraya kadar verilen mâlûmat anlatıyor ki şiiri tetkik hâlet-i rûhiye-i beşeriyeyi tetkik, bir kavmin tekâmülât-ı medenîyesini, tahassusat ve tefekküratını hatve hatve anlamak demektir” (YOTE, 1332:18). Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın görüşleri, edebiyatın yalnızca estetik bir değer taşımanın ötesinde bir milletin kimliğini ve tarihini yansıtan önemli bir unsur olduğunu vurgular. Edebiyatın, bir toplum düşünce dünyasını ve medeniyet seviyesini anlamada temel bir rehber olduğu bu düşüncelerle ortaya konur. Bu bakış açısı edebiyat incelemelerinin kültürel hafızayı koruma ve geliştirme görevini üstlendiğini gösterir.

Hippolyte Taine ruhun; ırk, muhit ve zamanın etkisiyle şekillendiğini savunarak edebî eserin oluşumuna da dolaylı olarak etki ettiğini savunur. Bir edebî eserin dış tahliline önem veren Köprülü ve Şahabettin Süleyman’a göre de ırk, edebî eserin duygusunu, hissini anlamada yardımcı bir unsurdur. Onlar edebî eserin üretildiği cemiyetten ayrı düşünülmemeyeceğini, bir edebî eseri anlamak için kavmî özelliklerin bilinmesi gerektiğini savunur. Bir milletin fikrî ve hissî olgunlaşmalarını edebiyat kadar hiçbir şeyin gösteremeyeceği düşüncesiyle eserlerinde ırk unsurunu vurgularlar. Destanların kıymetli yapıtlar olduğu, ırkların pek çok özelliğini yansıtması bakımında edebiyat tarihinde geri planda kalmaması gerektiğini ifade ederler. Eserde Hippolyte Taine’ e ait olan ırk teorisine değinilmesi, modern bir edebiyat tarihi

ortaya konmaya çalışıldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2.2. Edebiyat ve Muhit

Türk edebiyatında tezkirecilik geleneği ile başlayan edebiyat tarihçiliği zamanla yerini modern edebiyat tarihçiliğine bırakmış, Batı örnek alınarak ilk metotlar uygulanmaya çalışılmıştır. “Osmanlı sahasına tesir eden ilk kuramsal yaklaşım Hippolyte Taine’in edebiyat tarihi metodudur” (Karakaş, 2022:103). Türk edebiyat tarihçileri, edebiyatı toplumun bir ifadesi olarak gören Hippolyte Taine’den etkilenerek onun ırk-muhit-zaman teorisini metot olarak kullanmışlardır. Wellek’e göre edebiyat tarihi incelemelerinde kullanılan en yaygın yöntem edebiyatın doğduğu muhit ve dış sebeplerdir (Wellek ve Warren, 2013:83). Buna göre içerisinde bulunduğu ortam, bir edebî eserin oluşumunda esas teşkil eder ve eser, çevresel faktörler gözetilerek okunduğunda belirli bir bağlam kazanır. Köprülü ve Şahabettin Süleyman da eserlerinde muhitin edebî metin değerlendirmesindeki önemine dikkat çeker. “Târih-i edebiyat tetkikatında hâiz-i ehemmiyet olan mesâilden biri de muhit-i coğrâfi ve içtimâiyedir” (YOTE, 1332:56) ifadeleriyle edebiyat tarihi incelemelerinde çevresel faktörün önemine dikkat çeker.

Eserin “Mukaddime” kısmında yer alan “Nasıl iklim, vaziyet-i coğrâfiye hayat-ı içtimâiyeyi, hâlet-i rûhiye-i beşeriyeyi tayin ve teşkil ediyorsa, yine öylece hayat-ı içtimâiyeye, hâlet-i rûhiye dolayısıyla, âsâr-ı sanatı, âsâr-ı edebiyeyi husule getirir” (YOTE, 1332:56) ibaresi de muhit merkezli incelemelerin gerekliliğine işaret eder. Edebi eser incelemelerinin sadece tek bir sebebin sonucuna indirgemenin imkânsız olduğunu düşünen Wellek, sanat eserlerinin içinde bulunduğu ortam bağlamında açıklanmaya çalışılmasını daha çok tercih edilebilecek bir yol olarak görür (Wellek ve Warren, 2013:84). Bu yaklaşım, edebiyatın sadece bireysel yaratıcılığın ürünü değil aynı zamanda toplumsal ve çevresel koşullar tarafından şekillendirilen bir yansıma olduğunu ortaya koyar.

Edebiyat tarihinde eseri şekillendiren unsurun çevre olabileceği ifade edilir. (Wellek ve Warren, 2013:83). Tanpınar ve Şahabettin Süleyman da edebî eserin dış etkiler ışığında incelenmesiyle anlaşılabilir hale geleceğini ifade ederler. Edebî eserin “hangi şartlar altında meydana getirildiği konusunda uygun şekilde verilen bilgilerin edebiyatı çok aydınlattığını kimse reddedemez” (Wellek ve Warren, 2013:83). Bu sebeple edebî eserin meydana getirildiği ortam edebiyat tarihçiliğinde bir meşale görevi görür. *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* da “Her kavim yaşadığı muhitin, derelelerin, bağların, dağların, hülâsa mehâsinin te’siratından âzâde kalamaz ve bu tesiri hâricen izhar mecbûriyetinde kalır” (YOTE, 1332:16) ifadesiyle eserin çevresel faktörler üzerinden açıklanması gerekliliğini savunurken tezkire geleneğinden koparak modern edebiyat tarihçiliğine yaklaşır. “Şu îtibar ile muhitin onun üzerinde pek nâfiz ve pek celî bir tesiri olduğu gibi izi de vardır” (YOTE, 1332:5) ifadeleri de söz ko-

nusu tespiti destekler mahiyettedir.

Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman'a göre edebiyat tarihlerinde farklı muhitlerde yaşayan şairlerin farklı eserler üretmeleri onların coğrafi olarak farklı çevrelerde yetişmelerine bağlanır. “Şimdi dâgîlerle yayla halkının mûsikilerine, şiirlerine bakınız. Aralarında ne derin farklar görürsünüz” (YOTE,1332:57) ifadesinde sanatın coğrafi ve sosyal çevrenin verdiği ruhî şekle uymak zorunda olduğu vurgulanır. Ayrıca “Memâlik-i Osmâniye’de yaşayan akvamın şarkıları tetkik edilecek olursa muhit-i coğrâfi ve içtimâiyenin te’sirâtı bütün vuzuh ve kuvvetiyle görülür” (YOTE, 1332:57) ifadesi de çevrenin insan ruhuna nüfuz ederek onun hisleri üzerinde etkisini gösterdiğine ve edebiyatın da bu doğrultuda gelişim gösterdiğine işaret eder. “Muhit kibar ve mağrurdu. Muhit zengin ve fahur idi ve ona ancak bir Süleymaniye yakışabilirdi. Şiirde aynı te’sirata tâbi oldu. Mağrur, metin, âtîden emin bir tavırla meydana çıktı” (YOTE,1332:26) sözleri de bu yaklaşımı destekler.

Görüldüğü gibi edebiyat tarihinde muhit teorisi, edebî eseri incelemede gerekli görülen metotlardan biridir. Edebî eserin aydınlatılmasında etkili olan çevre teorisinin izleri *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı eserde de görülmektedir. Eserin “Mukaddime” kısmına bakıldığında edebî eserlerin üretildiği çevreye göre şekillendiği ifade edilmektedir. Eserde dağ halkı ile yayla halkı arasındaki çevresel farklılıkların kişiliklerine yansıyor, edebî eserlerinde buna göre şekillendiği ibaresi çevre metodunu uyguladıklarını göstermektedir. Yine “Mukaddime” kısmında Lazlar ile Adana halkının çevresel olarak karşılaştırılması ve şarkılarındaki farklılığın çevreye bağlanması Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın bu metoda ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. “Mukaddime” kısmının hemen hemen her bölümünde coğrafi ve sosyal çevreye değinilmiştir. Eserde çevre faktörüne sıklıkla yer veren Köprülü ve Şahabettin Süleyman’a göre bu metot edebiyat tarihçiliği için bir meşale, bir rehberdir.

2.3. Edebiyat ve Dönem

İnsanı şekillendiren bir süreç olarak zaman kavramı edebiyatı da şekillendirmiştir. Edebî eserlerin dönemlerine ilişkin tarihsel ve kültürel unsurları içlerinde barındırdıkları söylenebilir. Bu nedenle “Edebiyat tarihçileri eserlere ve yazarlara yaklaşırken dönemlerin koşullarına ve toplumsal boyutlarına elbette ki değinmişlerdir” (Tüzer ve Hüküm, 2022:13). Hippolyte Taine’in “ırk- muhit- zaman” teorisinde yer alan zaman kavramı, çevre ve ırk unsurlarıyla bütünlük arz ederek millet olmanın temel dinamiğini oluşturur (Çalen, 2013:84). Bu sebeple edebiyat tarihçisi açısından dikkate değer meselelerden biri de edebiyat ve dönem ilişkisidir. Edebiyat, sosyal ve kültürel değerleri yansıtan bir sanat dalı olarak içinde bulunduğu dönemin ruhunu, izini yansıtır. Bundan dolayı edebî eserlerin ve şahsiyetlerin anlaşılabilmesi için çevresel ve zamansal faktörler gibi bağlamlar edebiyat tarihçilerinin ilgilendiği

meseleler olmuştur. “Köprülü’ye göre edebiyat tarihçisi şahsiyeti anlamak için içinde bulunduğu çevreyi ve zamanı yani bağlamı önemsemelidir” (Gündoğdu ve Kurt, 2023:178) ifadesinden de anlaşılacağı üzere eserin oluştuğu dönemin özellikleri, edebiyat tarihçiliğinde belirleyici rol oynar.

Tarihî akış içinde farklı zamanlarda meydana gelen eserlerin farklı özellikler ihtiva ettiği görülür. Bazen aynı dönem içerisinde farklı özelliklere sahip eserler de ortaya çıkar. Nazım Hikmet Polat, “Bütün bunlar, edebiyat tarihi yazımında benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde, “edebî devir” kavramını gerekli kılmıştır” (2013:17) diyerek zamanın meydana getirdiği şartlar sebebiyle oluşan benzerlik ve farklılıkların edebî devir meselesini de meydana getirdiğini ifade eder. Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın “Tarih-i edebiyat hususunda en ziyâde müşkil, en ziyâde tetkik ve ihtiyata muhtaç bir şey varsa o da edvar-ı edebiyenin tayini keyfiyetidir” (YOTE, 1332:31) sözleri edebî devirlerin belirlenmesindeki keyfiyeti eleştirir mahiyettedir. Onlar edebî devirlerin keyfe ve zevke dayalı bir usulle belirlenmesi doğrultusunda, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir cüzü olmak itibarıyla sahip olduğu önemden ıskat edip, incelemeler doğrultusunda meydana gelecek sosyal ve tarihi faydanın sifira ineceğini düşünürler. Bu ibare edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir parçası olarak gören Lanson’un etkisini bariz bir şekilde gösterdiği gibi onların da edebiyat tarihi anlayışının bu düşünce etrafında şekillendiğini gösterir.

Köprülü ve Şahabettin Süleyman edebî devirlerin değişim ve olgunlaşmalarını cemiyete göre ayırmanın en doğru yol olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre cemiyette meydana gelen değişim ve gelişmeler edebiyata yansır ve yön verir. Köprülü ve Şahabettin Süleyman “edebiyatı bir milletin çağlar içerisinde geçirdiği değişimlerin yansıdığı bir ayna olarak” (Karakaş, 2022:300) görmektedirler. “Mukaddime” kısmında geçen “Eserlerin tarz-ı tertibi, hisler, fikirler, kelimeler hülâsa her şey tevellüd ettiği ahдын birer nişânesi, birer müş’iresidir” ibaresi ile “Bilâhire ariz ve amik tetkik olunacağı vechile bir Bakî, bir Rûhî, bir Nef’i bize bıraktığı âsâr vâsıtasıyla yaşadığı zamanı en kat’î, en canlı bir sûrette gösteriyor” (YOTE, 1332:5) ifadesi de bu düşüncelerini desteklemektedir. Eserde geçen “Şu serd edilen mütâlaata göre edvar-ı edebiyeyi şekl-i cemiyetin tebeddülü tegayyürü ile tayin tavzih etmenin en iyi, en sâlim, kafî bir yol olduğu anlaşılıyor” (YOTE, 1332:33) ibaresine göre edebî devir belirlenmelerinin cemiyetin olgunlaşma evrelerine göre yapılması gerektiği düşüncesi ilmî bir tavır göstergesidir.

Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman zaman/devir/dönem meselesini yoğun örneklerle açıklamaya çalışır. Edebiyat ve dönem ilişkisini sadece şiir ile değil mimari, resim, heykeltraş, musiki gibi sanatlar üzerinden de açıklar. Bu örneklerin ortak paydası, edebiyat tarihi yazımında dönem ile eser arasındaki ilişkinin mutlak suretle gözden kaçırılmaması gerekliliğidir. Bir milletin edebiyat tarihini ortaya koymak, o milletin geçirmiş olduğu değişimleri, bu değişimlerle eser arasındaki bağlantıyı

tespit etmeyi gerektirir (Karakaş, 2022:149). Onlar her edebî eserin meydana geldiği döneme göre şekillendiği kanaatindedirler. Onlara göre bir edebî devir övünen ise şiirde aynı etkiyle sağlam bir şekilde meydana çıkar. Eserde yer alan,

Yeis-nâk, bedbin ezman-ı târihiyede sanatın herhangi şûbesine âit olursa olsun mesrur, şen, handenak âsâr tevellüd edemez, etse bile yaşamaz, ölü. Mesrur zamanda ise ye'snak olanlarına tesadüf olunamaz, çünkü harâret-i mânevîye, harâret-i cemiyet ezman-ı süruru, neşeyi göstermektedir (YOTE, 1332:20).

İfadesine göre karamsar tarihlerde sevinçli eserler doğamaz, aynı şekilde sevinçli zamanlarda da karamsar eserlere tesadüf olunamaz çünkü dönem bu duyguları içerisinde barındırır. Bu ifade dönemin eserler üzerinde etkili olduğunu ve edebiyatın da buna göre şekillendiğini gösterir.

Edebî eseri bir ayna olarak gören Köprülü ve Şahabettin Süleyman, eserin şekillenmesini asrının gereklerine bağlar. Edebî devir belirleme konusunda keyfi veya farazi yapılan dönemlendirmeleri eleştirip, cemiyetin gelişim ve değişimlerine göre belirlenmesini ileri sürerler. Edebî devirlerin belirlenmesi bakımından yöntem belirtmesi eserin ilmî ve fennî bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu konunun ele alınması edebiyat tarihçiliğimiz açısından yeni sayılabilecek bir tavrıdır.

2.4. Edebiyat ve Toplum

Bir sanat dalı olarak edebiyat, kaynağını hayal gücünün yanı sıra gerçek yaşamdan alır. Bu sebeple edebiyatla toplum arasında bir ilişki meydana gelir. Edebiyatın “ifade vasıtası olarak toplumun yarattığı dili kullanan bir sosyal kurum” (Wellek ve Warren, 2013:107) olması onun toplumla arasındaki ilişkisini yansıtır. Edebî eseri meydana getiren kişi yarattığı esere toplumun içerisinden birtakım izler bırakır. “Yazar toplumun bir parçasıdır. Onun yetişme şartları, ailesi, çevresi, edindiği izlenimler ve daha birçok yazma motivasyonu toplumla ilişkilidir” (Tüzer ve Hüküm, 2022:5). Bu sebeple edebiyat tarihçileri de sosyal bir kurum olan edebî eseri toplumu yansıtan bir ayna olarak değerlendirir. Söz gelimi Gustave Lanson “edebiyatla toplum arasındaki ilişkiyi dikkate alarak edebiyat tarihinin, edebiyat ve yaşam arasındaki bağlantısını vurgulamıştır” (Çelik, 2021:62). Bu nedenle, edebiyatın toplumsal bağlamı anlamada önemli bir araç olduğu kabul edilir. Edebiyat tarihçileri, eserleri yalnızca estetik değerleriyle değil aynı zamanda toplumun düşünce yapısını, kültürel ve sosyal dinamiklerini yansıtan belgeler olarak da inceler. Bu yaklaşım, edebiyatın hem bireysel bir ifade biçimi hem de kolektif bir bilincin taşıyıcısı olarak önemini ortaya koyar.

Edebiyat tarihçileri ne kadar şahsi olursa olsun sanatkarın toplumun içinde yer almasından dolayı bulunduğu topluluğu yansıttığını düşünür. “Lanson’a göre her edebî eser bir yazarın elinden çıkması yönüyle ferdî ama eserin topluma bakan yüzüyle

içtimâî bir yapı arz etmektedir” (Karakaş, 2022:97). Wellek ve Warren de sanatkârî ait olduğu toplumun bir parçası olarak değerlendirir ve edebiyat tarihinin toplumsal-lığına vurgu yapar (2013:107). Hippolyte Taine’in “ırk-çevre-zaman” anlayışından kaynaklanan bu anlayış, Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın müşterek kaleme aldıkları edebiyat tarihinde de sıklıkla öne çıkar. *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı eserde yer alan “Her sanatkâr gerek aldığı terbiye gerek tecârib-i zatiyesi îtibârıyla bulunduğu cemiyete merbuttur. Ne kadar şahsî olursa olsun devrini az çok in’ikâs ettirir” (YOTE, 1332:20) ibaresi sanatkarın ne kadar ferdî olursa olsun toplumun parçası olmasından dolayı sosyal bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı’nda belirtildiği üzere edebî eser, toplumda meydana gelen her türlü değişim ve gelişimleri bünyesinde taşır. Bu çerçevede eserin doğrudan ait olduğu toplumdaki beslendiği yadsınmaz. Köprülü ve Şahabettin Süleyman’a göre söz konusu etkileşim karşılıklıdır. “Edebiyat ile cemiyet, cemiyet ile edebiyat meyanında bir cereyan-ı mahsus-u tesir-i mevcuttur” (YOTE, 1332:4) ibaresi bu karşılıklı etkiyi ifade eder. Toplum yeni bir değişimin eşiğindeyken edebiyatında da yol bulmak için çalıştığını ifade eden Köprülü ve Şahabettin Süleyman, cemiyeti yöneten fikirlerin, inançların çürüdüğü zaman edebiyatın da çabucak yozlaşacağını vurgular.

Bir edebî eser sadece toplumu yansıtmaz; aynı zamanda topluma da şekil verir. Yazarın sadece toplumdaki etkilenmediğini, ait olduğu toplumu da etkilediğini belirten Wellek Warren, bir edebî eserdeki fikir, düşünce veya hislerin toplumdaki bireyleri etkilediğini, insanların bir edebî eserdeki kadın ve erkek karakterlerin tutumlarına göre hayatlarını şekillendirebildiklerini vurgular (Wellek ve Warren, 2013:116). Eserden etkilenen bireyler o fikirleri, hisleri veya kahramanları taklide yönelir. Söz konusu durum *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*’nda Halid Ziya Bey’in “Mai ve Siyah” adlı eserinin gençlik üzerinde hastalıklı bir şair hayatının yaygınlaşmasına neden olduğu yönünde örneklenir (1332:54). Bu durum, edebiyatın yalnızca bir yansıma değil aynı zamanda toplumu dönüştüren ve etkileyen güçlü bir araç olduğunu gösterir.

“Edebî eserde dikkat çekilen içeriğin toplumun bir yansıması olduğu düşünüldüğünde türü ne olursa olsun bu içerikle toplumsal meseleler arasında çok çeşitli yönlerden ilişki kurulabilir” (Tüzer ve Hüküm, 2022:3) olması edebiyatın, toplumsal bağlamda siyasi gelişmelerin de tesiri altında kalabileceğini gösterir. Şan’a göre zamanın siyasi ve toplumsal sorunları ile en ilgisiz görünen bir edebiyatçı dahi belli ölçütlerde de olsa eserinde, içinde yaşadığı devrin, tarihi hadiselerinin şahitliğini yapar (Akt. Karakaş, 2022:21). Türk edebiyatı tarihine bakıldığında cemiyetin içinden geçtiği siyasi süreçler şahsiyetleri düşündürmüş ve bu doğrultuda toplumu savunmak gerek düşüncesiyle yazmışlardır (Y. Okay, 2019:284). Köprülü ve Şahabettin Süleyman da söz konusu etkiyi “Hayat-ı siyâsiyeyi de târih-i edebiyat tetkikinde nazardan dūr

tutamayız” (YOTE,1332:61) ifadesiyle açıklar ve siyasi hayatın edebiyat tarihi incelemelerindeki tesirini üzerinde durulması gereken bir konu olarak vurgular. Belli bir devirde yaşanan savaşların, galibiyet ve mağlubiyetlerin hisleri edebî eserlerde görünür. Köprülü ve Şahabettin Süleyman da “Büyük muzafferiyetlerin gururu, şerefi; büyük mağlubiyetlerin acısı, emeli edebiyatta his olunur” (YOTE, 1332:62) ibaresiyle söz konusu görüşü örnekler. Çeşitli dönemlerde meydana gelen idari krizler önce cemiyeti, daha sonra da edebiyatı etkiler.

Toplumlarda var olan ve insan ruhunu tesiri altında bırakan inançlar da edebî eserlerde görünür. Her edebî eserin içinde yazıldığı çağın beğenileri, düşünceleri ve inançları bulunabilir (Uğurlu, 1992:192). İnançın edebî eserde varlığını göstermesi edebiyat tarihçilerini bu konu üzerine de yönelir. *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı eserde geçen “İtikâdat ve ahlâk meselesi de ayrıca şâyan-ı dikkattir. Gerek siyâsî gerek içtimâî gerek ilmî akîdelerin ruhu beşerî teşkil hususunda ne derece mühim birer âmil olduğu mâlûmdur” (YOTE, 1332:62) ibaresi Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın da edebî eser incelemelerinde inanç ve ahlak meselesini dikkate aldıklarını gösterir.

Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman edebiyatla toplum ilişkisi bağlamında Lanson’un görüşlerinden hareket eder. Bu bağlamda eserin Batı menşeli bir edebiyat tarihi olduğunu söylemek mümkündür. Edebiyat ile cemiyet arasındaki etkileşimden dolayı edebî devirlerin cemiyete göre tasnif edilmesi gerektiğini ifade eden yazarlar, bu türden bir tasnifle daha kesin ve fennî bir tarihçilik icra edebileceğini savunur ve tezkire geleneğinden modern edebiyat tarihçiliğine doğru bir geçiş sağlar. Ayrıca eserde inanç, ahlak, ekonomi ve idari yapı gibi diğer toplumsal meselelerin de edebî eser incelemelerinde dikkat edilmesi gereken unsurlar olduğunu ifade etmeleri, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkinin ehemmiyetini ortaya koyar.

2.5. Edebiyat ve Dil

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonucunda ulus devletler ortaya çıkmış; milliyet, kimlik tanıtımında başat unsur olarak değer kazanmıştır. Millî kimliğin en önemli göstergesi olarak kabul edilebilecek olan dil, bir milletin diğerleriyle ilişkisini yahut onlardan farkını ortaya koyan özel bir alanı temsil eder. Buna göre romantizm ile birlikte ivme kazanan milliyetçi hareketler, 19. yüzyıldan itibaren dili ön plana almıştır (Kasımoğlu, 2012:167). Edebiyat tarihçiliği de millî kimlik kurgusunun bir parçası olarak kabul edilebilir. Milletler kendi kimliklerini edebiyat üzerinden tanımlarken ister istemez dilin millet tasavvurundaki etkisini merkeze alır.

Dil, toplumsal bağlamda millî bir gösterge olarak konumlanırsa da diğer taraftan edebiyatın ana malzemesi olarak işlev görür. Bir edebî eserin oluşum sürecinde dil, “kelimenin tam anlamıyla edebiyat sanatçısının malzemesidir” (Wellek ve Warren,

2013:199). Her yazar döneminin koşullarından ayrı kalmaksızın kendine özgü diliyle eserini meydana getirir. Wellek'e göre heykel bazı yerleri yontulmuş mermer bir blokta edebiyat da dilden yapılmış bir seçmedir (2013:199). Bu sebeple dil, bireysel ve toplumsal bağlamda edebiyat sanatçısının yanı sıra edebiyat tarihçileri için de değer kazanır. Köprülü ve Şahabettin Süleyman'da müşterek eserlerinde bu konu üzerine düşüncelerini ifade ederler. "Mukaddime" kısmında yer alan "Resim için elvan ve hutut, heykeltraşi için eşkâl, mûsikî için esvat ne ise edebiyat için lisan da öyledir" (YOTE, 1332:43) ibaresi edebiyat için dilin önemli bir unsur ve malzeme olduğunu gösterir.

Edebî eserler incelendiğinde kullanılan dilin dönemi hakkında ipuçları verdiği, yazıldığı veya oluştuğu dönemin dil özelliklerinin edebî metinde açıkça ifade bulunduğu görülür (Ş. Aktaş, 2009:199). Bu bakımdan edebiyat tarihçileri eser incelemelerinde dil unsuru üzerinde de durur. Köprülü ve Şahabettin Süleyman'a göre bir devrin lisanında o devrin hissedilen şeyleri tamamıyla görülür. Eserde geçen "Şekle, bir eser-i edebinin tahlil-i hâricisine gelince bu noktada lisan da bizim işimize yarar. Çünkü lisan uzviyet-i ictimâîyeye tâbi bir keyfiyettir, her zamanın, her asrın kendisine mahsus bir lisanı, bir tarz-ı tekellümü mevcuttur" (YOTE, 1332:46) ibaresi her dönemin kendine mahsus bir lisanı ve söyleme tarzı olduğunu ifade ederek edebî eserin dilinden dönemi hakkında bilgi edinilebileceğini gösterir.

Modern bir edebiyat tarihi yazma girişiminde olan Köprülü ve Şahabettin Süleyman dönem ile dil arasında paralellikler olduğu kanaatindedir. Bir milletin yükselme dönemi, dilin de yükselme dönemidir. Eserde yer alan,

Sultan Süleyman Kânûnî devri Osmanlı hudud-u muzafferiyyatının hadd-ı tabiiyeyi aştığı bir devir olmakla beraber zevk, asâlet, kibarlık itibârıyla de târih-i Osmaniye'nin kayıt ettiği en büyük devirlerden biridir. Cemiyetin bu kemalinden lisan da istifâde etmiş, edebiyatta etmiş, Latîfî gibi nâsırlar, Yahya Bey, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî gibi şâirler yetişmiştir (YOTE, 1332:38).

İfadeleri ile toplumun yükselme dönemine erişip gelişmesiyle edebiyatın da gelişip yüceliğe ulaştığını bildirirler. Böylece her devrin dil özellikleri ekseninde okunabileceğine işaret ederler. Yine eserde geçen "Bâkî velinimet-i azamî Sultan Süleyman-ı Kânûnî'nin vefatına ağlarken ne mutantan ne mağrur ne neşeli ne azametli bir lisan kullanıyor" (YOTE, 1332:27) ibaresi ihtişamlı dönemin lisanının da haşmetli olduğunu göstermektedir. Onlar her devrin gelişim ve olgunlaşmalarının farklı olmasından dolayı lisanlarının da farklı olduğu düşüncesindedir. "Mukaddime" kısmında yer alan "Murad-ı Râbî zamanı cidalcûsunun, kahramanlığının lisanıyla İbrahim Paşa devr-i sadâretinin lisanı arasında pek büyük bir fark vardır" (YOTE, 1332:46) ifadesi bu düşüncelerini tasdikler.

Dilin edebiyat tarihçiliği için ehemmiyetine dikkat çeken Köprülü ve Şahabettin

Süleyman, “Lâkin bir kelimenin sıhate mâlik olup olmadığını tetkik etmek târih-i edebiyat ile münâsebetdar değildir” (YOTE, 1332:47) ifadesinde görüldüğü üzere dil meselesine bir sınır çizer; buna göre bir kelimenin doğru veya yanlış yazılması- nın edebiyat tarihçiliğinin alanına girmez. Onlar lisan üzerinde sıklıkla durarak dili edebiyat tarihi yazımında önemli bir mevkiye yükseltmişler, (Polat, 2013:24) diğer taraftan dilin toplumsal fonksiyonu ile gramatik yapısı arasına bir sınır koyarak dil üzerine daha ayrıntılı düşündüklerinin örneğini vermişlerdir.

2.6. Edebiyat ve Şahsiyet

Edebî eserler cemiyetten, kavimden, muhitten ve zamandan izler taşıdığı gibi eseri meydana getiren sanatkârdan da bazı izler taşır. Edebî eseri meydana getiren sanat- kâr, içinde yaşadığı toplumun bir parçasıdır; “belli bir zamandaki belli bir toplumun belli bir sınıfın üyesidir” (YAZICI, 2021:43). Bu sebeple zamanın fikirleri, inançları ve hisleri ile beslenen şahsiyet, sanatkârın eserlerinde doğrudan ya da dolaylı yoldan iz bırakır. Bir edebî eser incelendiğinde sanatkârın fikir ve hisleri görülebilir, yaşa- mından izler yansıtarak biyografik okumaya imkân sağlayabilir. Ayrıca sanatkârın ruh dünyası da edebî eser vasıtasıyla anlaşılabilir.

Edebî eserlerin sanatkârlarından izler taşıması, edebiyat tarihçilerini yazarla şahsiyet arasındaki ilişki üzerine yönlendirir. “Bir sanat eserinin en aşikâr sebebi yaratıcısı- dır, yazarıdır. Bu yüzden edebî eserin yazarın hayatı ve kişiliği ışığında değeren- dirilip açıklanması, edebiyat incelemesinin en eski ve en oturmuş yöntemlerinden birisi olmuştur” (Wellek ve Warren, 2013:85). Edebiyat tarihçileri bir edebî eserin daha iyi değerlendirilebilmesi için yazarın hayatının bilinmesi gerektiğini savunur. Lanson’a göre “Muharririn şahsında izleri yaşamakta olan bu maziye, şahsına nüfuz etmiş bulunan bu hali bilmek icap eder: ancak o vakittir ki hakikî orijinalitesini mey- dana koymak, onu ölçmek ve tarif etmek mümkün olur” (1937:11). Köprülü de bir edebî eseri anlamak için yazarın bireysel şahsiyetini, dehasını ve yaratıcılığını göz önünde bulundurmanın gerekliliğini sıkça vurgular. Ona göre, bir sanatçının eseri, bireysel yetenek ve yaratıcılığın bir ürünü olduğu kadar ait olduğu sosyal çevre- nin ve çağın da bir yansımasıdır. Köprülü, bir şairin edebî şahsiyetini anlamak için sadece onun eserlerini değil, aynı zamanda onun üzerinde etkili olan geçmişi ve çağdaşlarını incelemek gerektiğini ifade eder. Şöyle der: “Onun asıl şahsiyetini tâyin için, kendisinden imtidat eden mâziye ve üzerinde tesir icrâ eden hâli anlamamız lâzımdır” (Gündoğdu ve Kurt, 2023:163). Yazarın hayatı ve kişiliği, eserlerin doğru bir şekilde anlaşılması için temel bir unsurdur. Edebiyat tarihçileri, yazarın bireysel özelliklerini, geçmişini ve yaşadığı dönemi göz önünde bulundurarak eserleri daha derinlemesine incelemeyi amaçlar. Bu yaklaşım, bir edebî eserin sadece yaratıcısının değil, aynı zamanda toplumun ve çağın bir ürünü olduğunu anlamak için önemlidir. Yazarın kişiliğini ve eseri üzerindeki etkilerini analiz etmek, eserlerin daha gerçekçi ve bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesine olarak tanır.

Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı'nda yer alan "Bir eserin ruhundaki vahdeti, heyecanı, ahenk-i heyecanı okumak, hissetmek sanatkârın ruhuna nüfuz etmek, sanatkârını tamamıyla anlamak, bilmek demektir" (YOTE, 1332:44) ibaresi de eserin incelenmesiyle sanatkârın ruhunun anlaşılabilirliğini gösterir. "Escarpit, eseri meydana getiren yazarın doğum yerinin, yetişme şartlarının, eğitiminin, mesleğinin ve kuşağının bilinmesi[ni]" (İlhan, 2015:109) lüzumlu görür. Böylece yazarın muhitinin, ırkının esere yansıyor yansımadağının görülebileceğini savunur.

Köprülü'ye göre eseri meydana getiren sanatkârın anlaşılabilmesi için içinde bulunduğu muhit ve zamanı önemsemek gerekir (Gündoğdu ve Kurt, 2023:178). Eser incelemelerinde kullanılan ırk, muhit, zaman, şahsiyet bağlamları birbirinin tamamlayıcısı, yardımcıdır. Bu bakımdan edebiyat tarihçisinin alanı çok geniştir. Köprülü ve Şahabettin Süleyman eserlerindeki "Târih-i edebiyat yalnız nazım ve nesirden ibâret edebiyatın ahval-i târihiyesiyle iştilal etmez o adese-i edebiyat ile bir kavmin, bir zamanın ahval-i rûhiyesini, tekâmülât-ı ictimâîyesini, inkılâbat-ı fikriye ve hissiyesini, sanatkârların şahsiyetini temsil eder" (YOTE,1332:9) ibaresi ile edebiyat tarihi çalışmalarının toplumsal yönüne vurgu yapar.

Yazar ile eser arasında daima bir ilişkinin olduğunu ifade eden Köprülü ve Şahabettin Süleyman'ın, eserlerinde geçen "Eserin ruhuna nüfuz ise muharririn ruhuna nüfuzdur" (YOTE, 1332:50) sözleri yazar ile eser arasındaki ilişki düşüncelerini tasdikler. Onlar edebî eserde sanatkârı görebilmek için onun özel hayatının az çok bilinmesi gerektiğini düşünürler. Bir yazarın özel hayatında incelemelerde bulunulmasını da bu ruha nüfuz etmek için gerekli görürler. Yine eserde geçen "Ve yine bunun içindir ki biz eserimizde tetkik edeceğimiz mevcûdiyetlerin sîmâ-yı mânevîyesine, şahsiyetine pek ziyâde ehemmiyet verecek, onların îcadat ve ibdaatına âit ihtiramlarımızı kemal-i tazimle sard ve itiyân edeceğiz" (YOTE, 1332:10) ifadesi eserlerinde inceleyecekleri kişilerin ruhlarına, şahsiyetlerine önem vererek olgun bir hürmetle düşüncelerini bildireceklerini göstermektedir.

Eser ve şahsiyet arasında ilişki kurma geleneğine, klasik edebiyat tarihçiliğinin örneklerinden olan tezkirelerde de rastlanılır. Edebiyat tarihçiliğinin en eski yöntemlerinden biri olan, bu fikir devrin ruhuna, eseri üreten toplumun özelliklerine ulaşmak için edebiyatı araç olarak görür. Köprülü ve Şahabettin Süleyman'a göre de her şahsiyet zamanının fikir ve inançları ile beslenir ve meydana gelir. Onların şahsiyet vurgusu, eser toplum/muhit ilişkisi, eser-dönem ilişkisi, eser-kavmiyet ilişkisi gibi hususlarla birlikte düşünüldüğünde tezkire geleneğinden farklı olarak edebiyat tarihçiliğine modern bir bakışla yaklaştıklarını gösterir.

2.7. Edebiyat ve Diğer Sanatlar

Bütün sanatlar, içinde bulunduğu ortamın şartlarına bağlı olarak oluşur ve şekillenir.

İnsanın yanı sıra tabiat ve toplumla da iç içe olan sanat, üretildiği dönemin düşüncesini, sosyolojisini, kültürel değerlerini, kolektif değerlerini ve toplumsal psikolojisini de üzerinde taşır. Bu durum aynı zamanda farklı sanat eserlerinin devrine dair aynı izler taşıdığı anlamına gelir. Yani edebiyat dil vasıtasıyla devir ve muhit ile ilişki kurarken müzik ses ve ritimle; resim, heykel ve mimari de görsellerle devrini ifade eder. Bu sanatsal malzemeler, aynı zamanda birbirini de etkiler. “Jupiter’in güzel kızı, ormanlar ilâhesi, iffet ve fazilet tanrıçası Diana bir suda yıkanırken onu seyretmek hatasına düşen avcı’nın bir geyik şeklinde taş kesilişi, nice kudretli fikir ve sanat eserlerine, resim ve heykellere mevzû ol[uşu]” (Banarlı, 1983:5) sanat eserlerinin toplumla kurduğu ilişkiyi göstermekle beraber aynı kaynaktan beslenerek farklı biçimlerde eser ürettiklerinin altını çizer. *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı eserde yer alan “binâenaleyh edebiyat ile sanâyi-i nefîse-i sâire arasında, târih-i edebiyat nokta-i nazarından, pek büyük bir münâsebet ve irtibat bulunuyor” (YOTE, 1332:25) ibaresi de edebiyatın diğer sanatlarla bir etkileşim içerisinde olduğunu savunur niteliktedir.

Tüm sanat dalları kendi aralarında doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileşime sahiptir. Bir devrin müzik zevki/yönelimi ile şiir biçimi arasında ilişki kurulabileceği gibi mimari eserlerdeki detaylar aynı zamanda resmin çizgi değerini ifade eder. Edebiyat hem tematik hem de biçimsel yönden resim, heykel veya müzikten esinlenebilir. Yani edebiyat nasıl ki resim, müzik ve heykelden ilham alarak ürün ortaya koyorsa bazen de bu sanatların konusu olabilir. “Açıkça görüleceği şekilde edebiyat, özellikle lirik şiir (saz şiiri) ve tiyatro nasıl müzikle sıkı bir işbirliği içindeyse sırasında edebiyat da resim veya müziğin konusu olabilir” (Wellek ve Warren, 2013:145). Bu etkileşim, sanatın farklı dallarının birbirini besleyerek zenginleşmesine ve daha kapsamlı bir sanat anlayışının gelişmesine olanak tanır. Birbiriyle etkileşim halinde olan bütün sanat dalları bir beşerin ürünü olması sebebiyle özünde insan ruhunu ve fikrini yansıtır. Bu nedenle eser incelemelerinde diğer sanat dallarından da faydalanmak esere daha iyi nüfuz etmek açısından önem teşkil eder. Köprülü ve Şahabettin Süleyman da eserlerinde “Ressam olsun, heykeltraş olsun, mîmar olsun, mûsikîşinas olsun, şâir olsun sanatkâr namıyla sanatın sâyesi altında birleşirler. Esas ve ruh îtibârıyla sanâyi-i nefîseyi birbirinden ayırmak mümkün değildir: hepsinin ifâde etmek istedikleri hüsn-ü bedîî, heyecan-ı bedîîdir” (YOTE, 1332:19) ibaresi ile tüm sanat dallarının bir çatı altında toplandığını ve ayrılamayacağını vurgulayıp hepsinin özünde ortak duygular barındırdığını ifade eder. Bu nedenle edebî eser incelemelerinde diğer sanat dallarının yardımcı birer unsur olarak görüldüğü söylenebilir.

Edebiyat ve diğer sanatlar arasındaki ilişki, edebiyat tarihçilerinin dikkatinden kaçmaz. Edebiyatın dille, toplumla ve devirle kurduğu ilişkinin bir parçası olan bu durum, eserin daha geniş boyutta anlaşılması ve değerlendirmesi için imkân sağlar. Wellek ve Warren de “Zamanın, mahalın ve toplumun sanatları ve edebiyatı besleyen

ortak toprağını tasvir etmek ve böylece bunlara işleyen ortak etkilere işaret etmek elbette ki mümkün[dür]” (2013:149) ifadesiyle diğer sanatların edebiyat tarihçisinin ilgi alanına girdiğine işaret eder.

Köprülü ve Şahabettin Süleyman edebiyat tarihi incelemelerinde diğer sanatların bir rehber olduğunu ifade ederler. Eserde geçen,

Târih-i edebiyat tetkiki yalnız bizi âsâr-ı şiiiriye üzerinde tevkif etmez. Âsâr-ı edebiyeyi, bunlar vâsıtasıyla ezmân-ı muhtelifiye-i târihiyeyi nazar-ı mütâlaadan geçirirken mûsikîyi, mîmârîyi, resimi, heykeltraşiyi, hatta raksı unutmamak iktizâ eder. Hatta âsâr-ı sâire-i sanatta bizim için bir rehber, bir şûle olabilir. Biz onlar dolayısıyla tetkik eylediğimiz âsârın tevellüd ettikleri zamana ve bununla da onun ruhuna daha ziyâde nüfuz etmiş oluruz (YOTE, 1332:18-19).

Sözleri diğer sanat eserlerinin edebiyat tarihi incelemelerine ışık olması nedeniyle ehemmiyete sahip olduğunu gösterir.

Köprülü ve Şahabettin Süleyman başka sanat şubelerine ait olan eserlerin olgunlaşmalarının, gelişmelerinin ve değişmelerinin incelenmesi ile edebî eserin ruhuna daha fazla nüfuz edilebileceğini düşünürler. Onlara göre edebiyat ile başka sanat eserleri arasında bir zamanı göstermek itibarıyla ortak bir özellik vardır. Eserde geçen “Târih-i edebiyat ise târih-i medeniyet olmasına binâen ruh-u beşerin, fikr-i beşeriya-tın tezâhüratını gösteren her şeyden, bunun miyanında sanâyi-i nefîse-i sâireden de istifâde eyler” (YOTE, 1332:28) ibaresi edebiyat tarihini medeniyet tarihi olarak görmelerinden dolayı insan ruhunu, fikrini gösteren her şeyden istifade etmeleri gerektiğini gösterir. Onlar edebiyat ile diğer sanatlar arasında pek büyük münasebetler olduğu kanaatindedirler. Edebiyatı diğer sanatlar arasında müstakil bir sanat dalı olarak kabul eden bu görüşler, şüphesiz ki 19. yüzyıl sonrası eğilimlerin bir sonucudur. Her bir sanat dalını ayrı disiplinler olarak gören bu yaklaşım, ileri aşamada farklı sanat dallarının tedahülüne dikkat çeker. Köprülü ve Şahabettin Süleyman da bu noktada klasik Osmanlı geleneğinden ayrılarak edebiyatı sınırları belirlenmiş bir şube olarak değerlendirir ve diğer sanatlarla kurulan ilişki üzerinden edebî esere anlam katar. Bu çerçevede Köprülü ve Şahabettin Süleyman’ın edebî eserle diğer sanatlar arasındaki ilişkiye değinmeleri edebiyat tarihi incelemelerinde yöntem sunması bakımından ehemmiyete sahiptir.

Sonuç

Türk edebiyatında tezkirecilik geleneği ile başlayan edebiyat tarihçiliği, modernleşmenin bir sonucu olan uluslaşmanın yaygınlaşmasıyla hız kazanır. Bir milletin edebî eserlerini tarihsel perspektifte değerlendiren edebiyat tarihçiliği, incelemelerinde sosyoloji, tarih, psikoloji, eleştiri, resim, müzik ve mimari gibi farklı disiplinlerden

eser incelemelerinde diğer sanatlara az çok bakılması gerektiği düşüncesindedirler. Çünkü diğer sanatlar edebî eser tetkiklerinde bir rehber, bir yardımcı unsurdur. Onlara göre incelemelerde diğer sanatlara başvurulması, edebî eserin daha geniş boyutta anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlar.

Sonuç itibarıyla “*Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*” adlı eserde yapılan alıntılara ve Hippolyte Taine, Gustave Lanson gibi şahsiyetlerin fikirlerine yer verilmesi, Batı temelli bir edebiyat tarihi oluşturmaya çalıştıklarını gösterir. Eserin “Mukaddime” başlıklı kısmında edebiyat-muhit ilişkisi, edebiyat-dönem ilişkisi, edebiyat-kavmiyet ilişkisi, edebiyat-toplum ilişkisi, edebiyat-dil ilişkisi, edebiyat-şahsiyet ilişkisi ve edebiyat-diğer sanatlar ilişkisi gibi unsurlara değinilmiş olunması, onların edebiyat tarihi incelemelerinde yöntem arayışı içinde olduklarını gösterir. Eser, edebî devirlerin taksimatı ve isimlendirilmesi, kendisinden önce yazılmış olan edebiyat tarihlerine değinmesi, “Me’hazlar” başlıklı kısımda kitabın yazımında kullanılan kaynakların belirtilmesi bakımından da yenilik taşır. Bu bilgiler göz önüne alındığında eserin modern bir edebiyat tarihi olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aktaş, Hasan. “Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya, Poetry And Geographhy In The Context Of Interdis-ciplinar Relevans”, *Studies Of The Ottoman Domain* Cilt:2, Sayı:3. 2012.

Aktaş, Şerif. “Edebi Metin ve Özellikleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:15, Sayı:39, 2009, ss. 187-200.

Akün, Ömer Faruk. “Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün Müdür?” (Röportaj), *Dergâh*, Mart 1990, Cilt:1, Sayı:1, ss. 107-116.

Banarlı, Nihat Sami. “Destanlar Devrinden Günümüze Kadar”, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Çalen, Mehmet Kaan. “Celal Nuri’ye Göre Muhit, Irk, Zaman Teorisi Bağlamında Eski Türkler ile Osmanlı Türkleri Arasındaki Münasebetler.” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 2013, ss. 279-296.

Çelik, Ejder. *Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine*, 2021, ss. 59-64.

Çetin, Nurullah. “Tanzimat Dönemindeki Bazı Biyografi ve Antolojilerle Edebiyat Tarihi”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı:7, 1996.

Gündoğdu, Servet ve Kaan Kurt. *Usûlden Yönteme Mehmed Fuad Köprülü’nün Edebiyat Tarihçiliği*, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.

İlhan, Nilüfer. “Edebiyat Sosyolojisi Açısından Abbas Sayar’ın Romanları”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:21, Sayı:81, 2015.

Karakaş, Elmas. “*Yeni Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir Araştırma*”, Sonçağ Yayıncılık, 2022.

Kasımoğlu, Alper. “Milliyetçilik ve Dil Dil Milliyetçiliğinin Başarı ve Başarısızlıkları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:5, Ekim 2012-Mart 2013, ss. 161-173.

Köprülü, Mehmed Fuad ve Şahabeddin Süleyman. “*Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*”, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1332.

Lanson, Gustave. “*İlimlerde Usul Edebiyat Tarihi*”, Çev. Yusuf Şerif, Remzi Kitapevi, 1937.

OKAY, Orhan. “Edebiyat Tarihi”, *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 403-405.

Okay, Orhan. “*Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*”, Dergâh Yayınları, 2005.

Okay, Yeliz. “Edebiyat ve Sosyoloji Bağlamında Alegorik ve Gerçekçi Rejim Eleştirisi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 2019, ss.280-294.

Önal, Mehmet. “*En Uzun Asrın Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım*” (1. Kitap), 4. Bsk, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.

Polat, Nazım Hikmet. “Türk Edebiyatı Tarihi Araştırmalarının Neresindeyiz?”, *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, 17 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

Polat, Nazım Hikmet. “*Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Edebiyat Tarihleri*” Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.

Sena, Cemil. *Filozoflar Ansiklopedisi*, 4. Cilt, Remzi Kitapevi, 1976.

Taine, Hippolyte. “*İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş*”. Çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe. *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1 (Yaz 2022): ss. 19-37.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. “*On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*”, Dergâh Yayınları, 2022.

Tüzer, İbrahim ve Muhammed Hüküm. “*Edebiyat Sosyolojisi*”, Akçağ Yayınları, 2022.

Uğurlu, Faruk. “Bir Edebiyat Bakışı”, *Kurgu Dergisi*, S.10, 1992, ss. 169-212.

Wellek, Rene ve Austin Warren. “*Edebiyat Teorisi*”, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları, 2013.

Yazıcı, Hasan. “Edebiyat Sosyolojisinin Bölümleri ve Konuları”, *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 2021, ss. 40-55.

